

DOI: 10.7596/taksad.v2i1.174

Fethiye'de Düz Dokumacılık ve Günümüzdeki Durumu

Flat Weaving In Fethiye and Current Status

Filiz N. ÖLMEZ¹, Sema ETİKAN²

Abstract

Fethiye, a district of Muğla province, is an important center in which flat weaving activities have been carried out for a long time. Flat weavings have been done for a long time in order to meet weavers' own needs in the region. Weaving activities in Fethiye include the dye of yarns and the production of flat weavings via a variety of weaving techniques such as kilim, jejim, sili. There is not a professional marketing of flat weavings. However, there are families weaving make to order. Today flat weaving in Fethiye has lost its former importance. However, weaving is still in progress as a handcraft of indigenous. Fethiye flat weavings meet families' own needs, and sometimes contribute to home economics by providing them income. In this paper, demographic characteristics of weavers, weaving purposes of weavers, information related weaving preoccupation, yarn, pattern, loom supplies, weaving techniques, the general properties of the woven materials, the current problems and solutions have been analyzed and the current status of flat weaving in the district of Fethiye has been presented.

Key words: Fethiye, weaving, flat weaving, kilim

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, e-mail:fnozani@hotmail.com, Tel:05337257006

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, e-mail:semaetikan@mynet.com

Özet

Muğla İline bağlı Fethiye İlçesi, eskiden beri düz dokumacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir merkezdir. Yörede düz dokumacılık dokumacıların kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uzun süredir yapılmaktadır. Fethiye’de dokumacılık faaliyetleri; dokuma ipliklerinin boyanması ve kilim, zili, cicim gibi çeşitli tekniklerle dokumaların üretilmesini kapsamaktadır. Dokumaların profesyonel bir şekilde pazarlanması söz konusu değildir. Ancak sipariş üzerine dokuma yapan aileler vardır. Günümüzde Fethiye’de düz dokumacılık eski önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte halen yöreye özgü bir el sanatı olarak sürdürülmektedir. Fethiye düz dokumaları, ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamakta, bazen de gelir elde etmelerini sağlayarak, ev ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada, dokumacılıkla uğraşanların demografik özellikleri, dokuma amaçları, dokumacılık uğraşlarına ilişkin bilgiler, iplik, desen, tezgâh temini, dokuma tekniği, düz dokumaların genel özellikleri, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiş, Fethiye İlçesinde düz dokumacılığın bugünkü durumu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Fethiye, dokumacılık, düz dokuma, kilim

1. GİRİŞ

Türklerde dokumacılık, Orta Asya’dan günümüze kadar süregelen, Türk dokumacılık sanatında ayrı bir geleneği olan halı, kilim ve diğer düz dokumalar, evrensel boyuta ulaşarak Dünya sanatında da köklü bir yer edinmiştir. Bugün de Anadolu’nun birçok yöresinde kendine özgü renk, motif ve desen özelliğine sahip dokumalar varlığını sürdürmekte ve bu kültür canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

El dokumacılığı faaliyetlerinin en başta gelenlerinden olan düz dokumalar, düğümlü halı dışındaki havsız dokumalardır. Düz dokumalar çözü, atkı ve desen ipliği olmak üzere üç iplik ya da sadece çözü ve atkı olmak üzere iki iplik sistemiyle üretilen dokumalardır.

Düz dokumacılığın azalarak sürdürüldüğü önemli yörelerden birisi de Fethiye’dir. Anadolu’nun güney batısında, Ege Bölgesinde yer alan Fethiye, Muğla iline bağlıdır ve ilin en büyük ilçesidir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’nden alınan (31 Aralık 2011 itibariyle) ve 27 Ocak 2012 tarihinde açıklanan sonuçlara göre de; nüfusu 192.886’dır.

Antik çağlardaki adı Telmessos olan Fethiye, Likya uygarlığı döneminde batıda Karya sınırındaki en önemli kent olmuştur. Kent Roma işgaline girince *uzak diyar* anlamına gelen Meğri (Makri) adıyla anılmıştır.1282 yılında Menteşe Beyliği, 1424 yılında ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1934 yılında kentin ismi şehit pilot Fethi Bey'in anısına Fethiye olarak değiştirilmiştir. Bugün Fethiye, doğa güzellikleri, tarihi ve turistik önemi ile olduğu kadar kültürel zenginliği ile de dikkati çekmektedir (Merçil, 1985: 392, Sambelli, 1994: 383-390, Uykucu 1983: 243)

Fethiye ilçesinde, geçmişi 17. yüzyıla dayandırılan halı dokumacılığı ile sadece Kaya köy'de uğraşılmaktadır (Anonim 1999, Etikan, 2002:84). Düz dokumacılık ise ilçenin başta yayla köyleri olmak üzere hemen her köyünde sürdürülmektedir. Eldirek, Seydiler, Atlidere, Seki, Dodurga, Arsa köy düz dokumacılığın az da olsa devam ettirildiği önemli yerleşim merkezlerinden bazılarıdır. Yörede kilim, cicim ve zili teknikli dokumalar bulunmaktadır. Bu tekniklerden bazılarının bir arada kullanıldığı dokumalarda görülmektedir (Çelik 2004:137, Deniz 2000:123, Etikan 2005:5)

Köklü bir dokumacılık geçmişine sahip olan Fethiye'de düz dokumacılık faaliyetleri günümüzde azalarak da olsa devam etmektedir. Bu çalışma Fethiye'de dokumacılık faaliyetlerinin günümüzdeki durumunu dokumacı ve üretilen dokumalar bağlamında belgelemek açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma; kültürel değerlere farkındalığın arttığı çağımızda maddi kültür mirası olan düz dokumacılık faaliyetlerinin, yörenin kalkınmasına katkı sağlayacak, gelir getirici faaliyetler olarak yeniden ele alınması gerekliliğini vurgulaması, mevcut potansiyeli ortaya koyması açısından önemlidir.

Bu çalışmada, Fethiye İlçesinde düz dokumacılığın günümüzdeki durumu, dokumacılıkla uğraşanların demografik özellikleri, dokuma amaçları, dokumacılık uğraşlarına ilişkin bilgiler, iplik, desen, tezgâh temini, dokuma tekniği, düz dokumaların genel özellikleri incelenmiş, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmada Muğla ili Fethiye ilçesindeki düz dokumacılık faaliyetleri ele alınmıştır. Bu amaçla, hem bu konuda bugüne kadar yapılmış çalışmalar incelenmiş, hem de araştırma yöresinde saha çalışmasında bulunulmuştur. Seki, Dodurga, Eldirek,

Atlidere, Seydiler, Arsa, Boğalar, Çamköy ve Kadıköy ilçenin araştırma kapsamına alınan köyleridir. Belirtilen 9 köyde 28 deneğe uygulanan anket formları araştırmanın ana materyalini oluşturmuştur.

Araştırma kapsamına ilçede düz dokumacılık faaliyeti ile en fazla uğraşan 9 köy alınmıştır. Materyal bölümünde de belirtilen bu 9 yerleşim yerinde tam sayım yöntemiyle 28 dokumacıya anket formları uygulanmıştır.

Anketlerin hazırlanmasından sonra denetlemek amacı ile pretest yapılmış ve alana çıkmadan önce son şekli verilmiştir. Anket yoluyla toplanan bilgiler geliştirilen kod planına göre kodlanıp bilgisayara aktarılmış daha sonra yüklenen verilerle SPSS-20.0.0. paket programında kümülatif sonuçlar alınmıştır.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Dokumacıların sosyal statüleri

Bireyin toplumda işgal ettiği yer olarak bilinen sosyal statü; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir durumu, meslek yapısı gibi demografik özellikler dikkate alınarak belirlenmektedir. Araştırmanın bu bölümünde dokumacıların edinilmiş ya da kazanılmış değişik açılardan sosyal statülerinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Köklü bir dokumacılık geçmişi olan Türk kültüründe, dokumacı rolü sadece kadınlar tarafından üstlenilmiş ve birkaç istisnai örnek dışında erkekler dokumacı olarak aktif bir şekilde çalışmamıştır. Türk kadını, tarihte ve günümüzde dokumacılığı meslek olarak yürütmüş, öncelikle çeyizini donatmış, ikinci planda geçimini sağlamıştır. Fethiye’de de dokumacıların tamamı kadındır. Dokumacılık yapan kadınların sayıları oldukça azalmıştır. Eskiden kalmış olsa da evlerde yöre dokumalarından örnekler bulmak mümkündür ancak aktif olarak dokuyan çok az kadın bulunmaktadır. Dokumacılık yapan kadınların yaşları ile ilgili tanıtıcı istatistikler Tablo 1’de, dokumacıların yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir (Şekil 1a, b).

Tablo 1. Dokumacıların yaşları ile ilgili tanıtıcı istatistikler

Yaş	N	Min.	Max.	\bar{x}	S \bar{x}
	28	37,00	72,00	58,1786	9,88847

Tablo 2. Dokumacıların yaş gruplarına göre dağılımı

Yaş	Sayı	%
37-46	4	14,3
47-56	8	28,6
57-66	9	32,1
67-76	7	25,0
Toplam	28	100,0

Tablo 1 ve 2’de görüldüğü gibi dokumacıların yaşları ortalama $58,17 \pm 9,88$ ’dir. Günümüzde dokumacılık yapan kadınların orta yaşın üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Araştırma bölgesinde orta yaşın altında dokumacılık yapan, dokuma bilen kimse olmadığı görülmektedir. Orta yaşın üzerindeki dokumacı kadınlar yaptıkları bu faaliyet nedeniyle üretken nüfus olarak değerlendirilebilir. Dokumacıların öğrenim durumları Tablo 3.’de verilmiştir.

Tablo 3. Dokumacıların öğrenim durumlarına göre dağılımı

Öğrenim durumu	Sayı	%
İlkokul mezunu	21	75,0
Okur-yazar	4	14,3
Okur-yazar değil	3	10,7
Toplam	28	100,0

Dokumacıların % 75’i ilkokul mezunu olup % 14,3’ü okuma-yazma bilmekte, % 10,7’si ise bilmemektedir. Dokumacılık faaliyeti yörede eğitim düzeyi düşük olan kadınların uğraşısı görünümündedir. Dokumacıların medeni durumlarına göre dağılımı Tablo 4’de verilmiştir (Şekil 2a, b).

Tablo 4. Dokumacıların medeni durumlarına göre dağılımı

Medeni durum	Sayı	%
Evli	18	64,3
Bekâr	10	35,7
Toplam	28	100,0

Dokumacıların %64,3'ü evli iken % 35,7'si bekârdır. Bekâr olanların neredeyse tamamı eşini kaybetmiştir ve yalnız yaşamaktadırlar. Evli olan dokumacılar yürüttükleri bu faaliyet için eşlerinden destek görmektedirler. Özellikle malzeme temini ve sipariş alınması gibi işleri dokumacıların eşleri yapmaktadır. Dokumacı kadınlar, eşlerinin onayı ve izini olmadan dokumacılık faaliyetlerini yürütemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Dokumacıların sahip olduğu çocuk sayıları ve yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 5'de verilmiştir (Şekil 3a, b).

Tablo 5. Dokumacıların çocuk sayılarının yaş gruplarına göre dağılımı

Çocuk sayısı	0-6 Yaş		7-14 Yaş		15-22 >		Çocuğu yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1	1	3,6			2	7,1		
2			1	3,6	8	28,5		
3					7	25		
4			1	3,6	2	7,1		
5					1	3,6		
6			1	3,6	2	7,1		
7					1	3,6		
Çocuğu yok							1	3,6
Toplam	1	3,6	3	10,8	23	82,0	1	3,6

Dokumacıların çoğunluğu en az 2 çocuk sahibidir. % 82,0'sinin de sahip oldukları çocuklarının yaşı 15 ile 22 arasında değişmektedir. Dokumacıların çocukları evlenip evden ayrıldıkları için ortalama hane halkı büyüklüğü iki kişiyi aşmamaktadır. Çocukları evlenerek evden ayrılıp kendi evlerini kurdukları için giderek çekirdek aileye dönüşen bir aile yapısı söz konusudur. Ancak çocuklar ile bağlar asla koparılmamakta, yakın iletişim halinde oldukları gözlenmektedir. Evlenip gitseler bile çocuklarının kullanması ve torunlarının çeyizlerine koyması için dokuma yapan kadınlar bulunmaktadır. Araştırma kapsamına alınan dokumacıların temel geçim kaynağını oluşturan faaliyetler sorulmuş ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir (Şekil 4a, b).

Tablo 6. Dokumacıların temel geçim kaynaklarına göre dağılımı

Geçim kaynakları	Sayı	%
Tarım ve hayvancılık	18	64,3
Ücretli (emekli)	8	28,6
Dokumacılık	2	7,1
Toplam	28	100,0

Tarımsal üretim olanakları sınırlı olan aileler için sadece el emeğine dayalı dokumacılık, ailelerin temel geçim kaynakları arasındadır. Tablo 6'da da görüldüğü gibi sadece 2 kadın (%7,1) dokumacılığın ailesinin temel geçim kaynağı olduğunu belirtmiştir. %64,3'ünün geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olup bunu %28,6 ile ücretli (emekli) olanlar takip etmektedir. Fethiye yöresi coğrafi konumu ve tarıma elverişli toprakları nedeniyle bir tarım bölgesi olup el emeğine dayalı uğraşlar ikinci planda kalmaktadır. Bazı aileler koyunculuk gibi hayvansal üretime daha fazla ağırlık vermektedir. Buna karşın tarımla uğraşacak toprağı olmayanlar, hayvan yetiştirmeyenler ya da kamu ve özel sektörden emekli olanlar dokumacılık gibi el emeğine dayalı uğraşları gelir sağlamak için yürütmektedirler. Araştırma kapsamındaki dokumacıların %46'sı (13 kişi) toprak sahibidir. Tarım arazisi olan dokumacıların arazi miktarı ortalama 34,8 dönümdür. %18'i (5 kişi) hayvancılık yapmakta ve koyun yetiştirmektedir. Dokumacılardan %15'inin ise tarım arazisi bulunmamaktadır.

3.2. Dokumacıların dokuma uğraşlarına ilişkin bilgiler

Dokumacıların dokumayı nereden öğrendikleri önemli bir konudur. Kapalı toplumlarda genellikle aile içinde kendiliğinden oluşan bir eğitim süreci söz konusudur. Araştırma bölgesinde de dokumacıların %75,0'inin dokumayı ailede anneden, abladan, anneanneden, babaanneden, yengeden öğrendiği, %25,0'inin ise komşulardan ya da kendi kendilerine izleyerek, deneyerek öğrendikleri belirlenmiştir. Bir kurs eğitimi söz konusu değildir. Bir çeşit usta çırak ilişkisi içerisinde öğrenme yöntemi gözlenmektedir. Dokumacı kadınlar, bilen ve bildiğini yapabilen bir büyüklerinin yanında, onu gözlemleyerek ve yaptıklarını ona onaylatarak, yaparak, yaşayarak öğrendiklerini belirtmişlerdir. Başarılı ve usta bir dokumacı olmalarının nedenini ise dokuma yapmayı öğrenmeye gönüllü ve istekli olmalarına bağlamaktadırlar. Günümüzde kendi kızlarına, torunlarına, yakınlarına bu sanatı öğretmek istediklerini ancak dokuma öğrenmek isteyen gönüllü bir genç nesil bulunmadığını dile getirmektedirler. Dokumacılarla dokuma işini tercih etme nedenleri sorulmuş alınan cevaplar Tablo 7.'de verilmiştir.

Tablo 7. Dokumacıların dokuma işini tercih etme nedenlerine göre dağılımı

Dokumacılığı tercih etme nedenleri	Sayı	%
Kendi ihtiyacımı karşılamak	12	42,9
Gelir elde etmek	7	25,0
Çeyiz olarak kullanmak	4	14,3
Boş zamanımı değerlendirmek	3	10,7
Hepsi	2	7,1
Toplam	28	100,0

Tablo 7.'de görüldüğü gibi yörede dokumacıların %42,9'u dokumacılığı kişisel ihtiyaçlarını karşılamak, %25,0'i gelir elde etmek amacıyla yapmakta, bunu sırasıyla çeyiz olarak kullanmak (%14,3) ve boş zamanlarını değerlendirmek (%10,7) izlemektedir. Ölmez (2005) ile Ilgaz (1988) farklı yörelerde yaptıkları araştırmalarda, bu çalışmada elde edilen sonuçlardan farklı şekilde, dokumacıların kilim dokuma faaliyetlerinin en önemli amacının aileleri için gelir elde etmek olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü araştırmaların yürütüldüğü Bayat ve Eşme yörelerinde dokumacılık başlı başına bir geçim kaynağıdır.

Dokumacıların dokumaya başlama yaşlarına ilişkin tanıtıcı istatistikler Tablo 8.'de, başlama yaşlarına göre dağılımı Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 8. Dokumacıların dokumaya başlama yaşlarına ilişkin tanıtıcı istatistikler

Dokumaya başlama yaşı	N	Min.	Max.	\bar{x}	S \bar{x}
	28	6,00	40,00	15,2143	7,17690

Tablo 9. Dokumacıların dokumaya başlama yaşlarına göre dağılımı

Dokumaya başlama yaşı	Sayı	%
7-16	20	71,4
17-26	7	25
27-36	0	0
36-46	1	3,6
47-56	0	0
Toplam	28	100,0

Tablo 8'de görüldüğü gibi dokumacıların dokumaya başlama yaşları ortalama 15,21±7,17'dir. Eskiden kadınların çok küçük yaşlarda dokumaya başladıkları bilinmektedir. Tablo 9. incelendiğinde dokumacıların çoğunluğu oluşturan %71,4'ünün 7-16 yaşlarında dokumaya başladığı görülmekte ve mevcut bilgileri doğrulamaktadır. Afyon İli Bayat İlçesinde yapılan araştırmada da benzer şekilde kadınların oldukça küçük yaşlardan itibaren dokumacılığa başladıkları dikkati çekmektedir (Gülçubuk vd. 1998). Bayat'da kilimciliğin bir meslek olarak yürütüldüğü yani gelir elde etmek için yapıldığı düşünüldüğünde, farklı amaçlar için yapılsa da dokumacılık çok küçük yaşlarda öğrenilmekte ve yapılmaktadır. Dokumacılara kaç yıldır dokuma yaptıkları sorulmuş ve cevaplara ilişkin tanıtıcı istatistikler Tablo 10'da, dokuma yaptıkları yıl sayısına göre dağılımları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 10. Dokumacıların dokuma yaptıkları yıl sayısına ilişkin tanıttıcı istatistikler

Dokuma yapılan yıl sayısı	N	Min.	Max.	\bar{x}	$S_{\bar{x}}$
	28	12	60	42,54	13,866

Tablo 11. Dokumacıların dokuma yaptıkları yıl sayısına göre dağılımı

Dokuma yapılan yıl sayısı	Sayı	%
13-22	4	14,2
23-32	1	3,6
33-42	5	17,8
43-52	10	35,8
53-62	8	28,6
Toplam	28	100,0

Tablo 10’da görüldüğü gibi dokumacılar ortalama $42,54 \pm 13,86$ yıldır bu işle uğraşmaktadırlar. Dokumacıların en fazla % 35,8’inin 43-52 yıl arasında dokumacılık yaptıkları belirlenmiştir. Dokuma yapmaya en yeni başlayan 12 yıldır dokuma yapmaktadır. Dokumacıların genellikle orta yaşın üzerinde olduğu düşünülürse hemen hepsinin usta ve tecrübeli dokumacı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Dokumacıların dokumada kullandıkları araç gereçleri temin etme şekli bu uğraşının yörede gelir sağlayan bir iş alanı olarak değerlendirilme potansiyelini ortaya koyması açısından önemlidir. Dokumacıların dokumada kullandıkları iplikleri temin etme şekilleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Dokumacıların dokuma ipliğini temin etme şekillerine göre dağılımı

İplik temin etme şekli	Sayı	%
Kendi hazırlıyor	18	64,3
Satın alıyor	9	32,1
Sipariş usulü dokuyor	1	3,6
Toplam	28	100,0

Dokumacıların %64,3’ü ipliğini kendi hazırlamakta, %32,1’i hazır satın almaktadır. % 3,6’sı ise sipariş usulü dokuduğu için iplik müşteri tarafından temin edilmektedir. İpliğini kendi hazırlayanlar; sahip oldukları koyun ve keçilerin yününü değerlendirenler, yünü dışarıdan alanlar ve boyasız ipliği dışarıdan alanlar olmak üzere üç guruptan oluşmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan 5 kişi kendi koyunlarının yünlerini değerlendirmekte, ipliğini kendisi elde eğirerek ve boyayarak hazırlamaktadır. 13 kişi ya yünü hayvanı olanlardan temin ederek ipliği eğirip, boyayarak hazırlamakta ya da ipliği alıp boyayarak hazırlamaktadır. İpliklerini kendileri boyayanların, hazır boya

almaları durumunda harcamaları olmaktadır. Bitkisel boya kullananlar için boya masrafı da söz konusu değildir. İpliğini satın alan 9 kişi, ipliği boyanmış dokumaya hazır şekilde temin etmektedir. Sipariş üzerine dokuyanlara, boyalı, dokumaya hazır ipliği siparişi verenler temin etmektedir. Dokumada kullandığı iplik için hiç harcama yapmayan dokumacı oranı %21'dir. Dokumaların üretilmesinde gerekli olan girdilerden biri de desendir. Dokumacıların dokuma desenlerini temin etme şekilleri Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Dokumacıların desen temin etme şekillerine göre dağılımı

Desen temin etme şekli	Sayı	%
Hafızadan	22	78,6
Eski dokumalardan	5	17,8
Eldeki hazır desenlerden	1	3,6
Toplam	28	100,0

Tablo 13'de görüldüğü gibi dokumacıların büyük çoğunluğunu oluşturan %78,6'sı deseni herhangi bir yerden temin etmemekte, yıllardır dokuduğu, ezberine aldığı desenleri hafızadan dokumaktadır.

Dokumacılıkla uğraşanların iplik ve desenden sonra en önemli girdisi tezgâhtır (Şekil 5). Tezgâh temini önemli bir husus olup, yöredeki dokumacılara tezgâhlarını nereden temin ettikleri sorulmuştur. Dokumacıların %85,7'si tezgâhlarını kendisi yaptırdığını, %14,3'ü babası ya da eşinin yaptırdığını veya dedesinden kaldığını ifade etmişlerdir. Yeni tezgâh satın alan ya da yaptıran dokumacı bulunmamaktadır.

Dokumacılık faaliyeti için tüm girdilere sahip olanların yıl boyu dokuma yapma süreklilikleri incelenmiştir. Dokumacıların halı dokuma süreklilikleri Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. Dokumacıların dokuma yapma sürekliliklerine göre dağılımı

Dokuma sürekliliği	Sayı	%
Yıl boyunca dokuyor	5	17,9
Yıl boyunca dokumuyor	23	82,1
Toplam	28	100,0

Dokumacıların %82,1'i yılın belli zamanlarında dokuma yaparken, sadece %17,9'u yıl boyunca dokuma yapmaktadır. Dokumacıların hangi mevsimde dokuma yaptıkları Tablo 15' de verilmiştir.

Tablo 15. Dokumacıların dokuma yaptıkları mevsimlere göre dağılımı

Mevsim	Sayı	%
Sadece Yazları	4	14,2
Sadece Kışları	12	42,9
Her mevsim	12	42,9
Toplam	28	100,0

Tablo 15’de görüldüğü gibi dokumacıların %42’9’u kışın dokuma yaparken aynı oranda dokumacı mevsim ayırt etmediklerini bildirmişlerdir. Araştırma yapılan yörede dokumacılar genellikle zamanlarını tarımsal üretimle geçirmektedir. İşlerin yoğun olduğu yaz dönemlerinde işgücüne olan gereksinim nedeniyle köylerde dokumaya ara verilmektedir. Ancak tarımsal üretimi olmayan kişiler yazın dokuma yapmayı tercih etmektedirler. Dokuma tezgâhları genellikle evin dışında olduğundan ya da evin içinde ise sürekli havalandırma yapmak gerektiğinden yaz aylarında dokuma yapmak tercih edilmektedir. Tarımsal üretimi olmayan ancak evi hem büyüklük hem de mekânsal açıdan uygun olanlar kışın ya da her mevsim dokuma yapmaktadırlar.

Dokumacılara tezgâhta dokuma olduğu zamanlarda günlük dokuma sıklığı sorulduğunda %64,3’ü gün boyu, rutin işlerinden arta kalan zamanın tümünde, %35,7’si ise her gün günde birkaç saat dokuma yaptıklarını beyan etmişlerdir. Düz dokumalar teknikleri itibarıyla zahmetli ve zaman alıcı uğraşlar olduklarından, yörede 2 dokumacı 6m² dokumayı 10 günde, bir dokumacı 1 ayda bitirebilmektedir. Gün boyu dokuma yapan dokumacılar evlerinde 08.00-18.00 saatleri arasında çalışmakta, bir saat öğle yemeği molası, iki kez on beşer dakika çay molası vermekte ve dokumaya ortalama 8.5 saat/gün zaman ayırmaktadırlar.

Dokumacıların %67,9’unun taban kilimi gibi büyük boy (6m²), %28,5’inin seccade, yolluk gibi orta boy (3-4m²), %3,6’sının heybe, torba, minder, yastık gibi küçük dokumaları tercih ettiği belirlenmiştir. Dokumacıların yılda 3 büyük, 4 orta boy dokumayı rahatlıkla tamamladıkları, sadece küçük dokumaları tercih edenlerin ise 50’ye yakın dokuma üretebildikleri tespit edilmiştir.

Dokumacı kadınların ev kadını, tarım işçisi ve anne rollerinin gereği olan dokuma işleri dışında uğraşları da bulunmaktadır. Dokumacıların dokuma dışındaki uğraşları Tablo 16.'de verilmiştir.

Tablo 16. Dokumacıların dokumacılık dışındaki uğraşlarına göre dağılımı

Uğraşlar	Sayı	%
Ev işi	7	25,0
Tarım işi	11	39,3
El işi (örgü, nakış vb)	3	10,7
Hepsi	7	25,0
Toplam	28	100,0

Dokumacıların %39,3'ü dokuma dışında tarım işi, %25'i ev işi, %10,7'si el işleri ile uğraşmaktadır. Tarım işi, el işi ve ev işi gibi uğraşların hepsi ile uğraşanların oranı ise % 25'dir.

Fethiye yöresinde ev tipi üretim söz konusudur. Ev tipi üretimde hammadde tamamıyla dokumacının kendi imkânları ile sağlanmaktadır. Üretilen ürün için direkt bir ücretlendirme söz konusu olmadığından dokumacının geliri sabit olmamakta, ürün satabildiği sürece gelir elde etmektedir. Genel olarak dünyada ve ülkemizde 3 tip ücretlendirme sistemi söz konusudur. Bunlardan ilki ve en yaygın olarak kullanılanı *hasıla ücreti sistemi* ya da *parça başı sistemidir*. El dokumacılığı dokuma tekniği göz önüne alınarak parça başı ücret sistemi ile üretim yapılmasını zorunlu kılan bir sanat dalıdır. İkinci tip ücretlendirme sistemi *zaman ücreti sistemi* olup el dokumacılığı içerisinde kullanışlı bir sistem değildir ve bu yörede de kullanılmamaktadır. Üçüncü tip sistem, *hasılaya ortaklık sistemidir* ve kooperatiflerde kullanılan bir sistemdir (Yazıcıoğlu 1983). Fethiye'de hasıla ücreti sisteminden söz edilebilir. Siparişi ile dokuma yapıldığında, ödeme dokumanın tamamı üzerinden yapılmaktadır. Dokumacı ürünün boyutuna ve desenin zorluğuna göre dokumanın tamamı için belli bir fiyat belirlemekte, bu fiyat üzerinden sipariş almaktadır. Bu yolla dokuma ücreti iki tarafın anlaşmasına bağlı olarak, dokumacının o andaki ekonomik durumuna göre, tamamı peşin, peyderpey ya da dokumanın tamamı bittikten sonra ödenmektedir.

3.3. Fethiye yöresi düz dokumalarının genel özellikleri

Fethiye ilçesinde en çok taban boyutu olmak üzere kelle ve yolluk boyutlarında yaygılar, seccadeler, farklı amaçlar için kullanılmak üzere heybe ve torbalar dokunmaktadır. Dokumalarda atkı, çözüğü ve desen ipliklerinde yün iplik; dokumada kilim, cicim ve zili teknikleri kullanılmakta, bazı dokumalarda da bu teknikler bir arada

yer almaktadır. Yörede düz dokumacılıkta kullanılan araçlar; ıstar tezgâh, kama ya da gerdirme vidaları ve kirkittir.

Istar tezgâh; çözümlerin sarıldığı alt ve üst levent, çözümlerin alt ve üst kısma ayrılmasını sağlayan gücü sopası (gücü demiri), çözümlerin arasına konan varan gelen, gücüye sarılan çapraz çözümlerinin bir hizada durmasını sağlayan gücü kalıbı ve iki yan direktten meydana gelen araçtır. Muğla İli Fethiye ilçesi düz dokumacılığında yörede *kilim ağacı* adı da verilen dikey tezgâhlar kullanılmaktadır. Bu tezgâhlar ahşaptan elde yapılmış, sarma tipi dokuma tezgâhlarıdır. Yine yörede alt ve üst leventlere *ok*, yan ahşap direklere de *yan ağaç* denilmektedir.

Kama ya da gerdirme vidaları; alt ve üst leventleri harekete geçirerek çözümler ipliklerinin gerinleştirilmesini veya gevşetilmesini sağlayan araçtır.

Kirkit; düz dokumalarda çözümler arasından, dokumanın enine geçirilen atkılarını döverek sıkıştırmaya yarayan demirden yapılmış dişli alettir. Fethiye’de ahşap, 5 yada çok dişli kirkit kullanılmakta ve yöresel olarak *tarak* adı verilmektedir (Şekil 6).

Dokumaya başlarken yapılan ilk işlem çözümler çözümler işlemidir. Daha sonra tekniğine uygun olarak dokumaya geçilmektedir (Şekil 7a,b). Dokumalar tezgâhtan çıkarıldıktan sonra bitirme işlemlerinin yapılması amacıyla düzgün bir zemin üzerine ön yüzeyi yere gelecek şekilde serilmekte, ıslak süpürge ile süpürülerek kaba kir ve kırıntılar temizlenip, saçakları düzeltilip örülmektedir.

Yörede dokumacılara dokuma işlemi tamamlandıktan sonra ne türlü bitirme işlemleri uyguladıkları sorulmuş ve %67,9’unun silkeleme, saçak örme, melik örme, ütüleme yaptığı, %32,1’inin kuru süpürmeden başka bir işlem uygulamadığı belirlenmiştir.

Dokumalara uygulanan desenler motiflerin kullanılış biçimine göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre kilimlerde uygulanan başlıca desenler şunlardır; motiflerin tekrarı ile oluşturulmuş desen, motiflerin alternatif tekrarı ile oluşturulmuş desen, motiflerin simetrik tekrarı ile oluşturulmuş desen ve motifleri iç içe büyütme suretiyle oluşturulmuş desen (Yazıcıoğlu ve Söylemezoğlu 1995).

Fethiye düz dokumalarında motiflerin tekrarı ile oluşturulmuş ve iç içe büyütme suretiyle oluşturulmuş desenler hakimdir. Yörede motife *ala* adı verilmektedir. Çoğunun zemininde kırmızı rengin yaygın olduğu bu dokumalar genellikle koyu renklidir. Seydiler kilimi, Eldirek kilimi (Kırmızı kilim), Yantırlı kilim yöresinin düz kilim tekniği ile dokunan önemli kilimleridir. Düz kilimlerde iç içe geçmiş eşkenar dörtgen şeklindeki motiflerin tekrarı sıklıkla görülmektedir. Bu eşkenar dörtgenlere, köylere göre değişmekle birlikte *zini*, *kilim alası* ya da *farda* adı

verilmektedir. Eşkenar dörtgenlerin zeminde yer alan sayısına göre de kilimler iki zinili, üç zinili olarak adlandırılmaktadır. Ziniler tırnak adı verilen parmak motifleri ile çevrenmekte, parmak motiflerinin tek ya da çift taraflı olmasına göre de bu bordürlere tek tırnaklı ya da çift tırnaklı denilmektedir. Yörede düz kilimlerden başka cicim ve zili teknikli düz dokumalar da üretilmektedir. Alara, Alaçul, Sarı namazlağı, Aynalı kilim bu dokumalardan bazılarıdır. Yoz pıtrak, göbekli pıtrak, sığır sidiği, eğri demir, deli zili, çengel, kurbağacık, koyun gözü, yıldız, ıssıran, eğri yanış, cicim ve zili teknikli dokumalarda yaygın olarak yer alan motiflerden bazılarıdır (Şekil 8a, b, c, d).

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Fethiye ilçesinde dokumacılık yöredeki ailelerin sosyal ve ekonomik yaşamında, tarım ve hayvancılıkla uğraşılan, tarım dışı alternatif üretim ve iş alanlarının bulunmadığı veya çok az bulunduğu kesimlerinde önemli yer tutmaktadır.

Dokumacılık yörede kadınların, öncelikle orta ve ileri yaşlı kadınların uğraş alanını oluşturmaktadır. Eğer yörede bir kalkınma uğraşısında bulunulacak ise, kadınlara yönelik faaliyetlere yer verilmesi bir anlamda zorunlu olmaktadır. Çünkü mevcut kaynaklar dikkate alındığında, yapılabilecek faaliyetler arasında el dokumacılığı ön sıralarda yer almaktadır. Fethiye’de dokuma yapanların çoğunluğunun uzun zamanda beri bu işle uğraşan usta dokumacılar olması mevcut kadın işgücü potansiyelini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak yörede iplik yapmayı, boyama yapmayı bilen kadınların bulunması dokumacılığın yan iş kollarının gelişmesi için önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

Türkiye’nin genelinde görüldüğü gibi, kırsal alanda üretimin hemen her aşamasında yer alan kadın, kırsal alanın kendine özgü nitelikleri nedeniyle genelde toplumsal statü açısından geri durumdadır. El dokumacılığında dokumacının sosyal statüsü ile eğitim düzeyi, üretim süreçlerine katılımı ve aileye yaptığı ekonomik katkı arasında pozitif bir ilişki vardır. Kadınların mevcut becerilerinin değerlendirilmesi ve bunun sonucunda ürettikleri ürünlerden gelir elde etmeleri; onların ekonomik ve sosyal yaşama daha fazla katılmalarına, kalkınmada daha fazla pay almalarına ve aile içindeki konumlarının iyileştirilmesine yardımcı olacaktır. Türkiye gibi nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşadığı ve tarımsal üretimle uğraştığı ülkelerde, kırsal alandaki kadının kırsal kalkınma uğraşlarında büyük önemi vardır. Çünkü, kalkınma sürecine entegre olmuş kadın, kalkınmanın hızla gerçekleşmesinde öncelikli rol oynayabilmektedir.

Dokumanın hammaddesi ipliktir. Fethiye’de dokuma ipliği için hiç harcama yapmayan dokumacılar bulunmaktadır. Dokumacılığın minimum maliyeti olan bir iş kolu olarak geliştirilmesi için koyunculüğün yörede teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması faydalı olacaktır. Fethiye’de dokumacılık atölye şeklinde, daha sağlıklı ortamlarda, kooperatif işletmeciliği ve pazara yönelik olarak gerçekleştirilmelidir. Böylece, dokumacılar hem bir sosyal güvenceye, hem de net bir ek gelir olanağına sahip olabilirler. Özellikle köylerde önemli bir uğraş olan dokumacılık, bir gelir kaynağı haline getirilmeli, profesyonel işletmecilik anlayışı içerisinde atölyelerde hem üretim kaliteli, verimli ve zevkli hale getirilmeli hem de dokumacıların örgütlenmesi sağlanmalıdır.

Fethiye yöresi düz dokumaları renkleri, motifleri, desen kompozisyonları itibarıyla yöresel özellikler taşımaktadır. Aynı zamanda bir turizm cenneti olan Fethiye’de düz dokumaların bu özgün niteliğinden yararlanılarak hediyelik ve turistik eşyalar üretilmesi sağlanabilir.

Ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları olan el dokumacılığı faaliyetlerinin; yörede pazara açılma, kadın işgücünü ve boş zamanları değerlendirme gibi işlevleri olacaktır. Bu işlevlerin gerçekleştirilmesi ile de yörenin kalkınmasına önemli katkılarda bulunacaktır. Yörenin kalkınmasına dokumacıların ve dokumacılığın katkı sağlayabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel bazı hedeflerin dikkate alınması gerekir. Başlıca ekonomik hedefler; yöresel özelliklerini yitirmeden iç ve dış pazara yönelik atölyelerde üretim gerçekleştirme, kooperatif biçiminde örgütlenme, üretimden dokumacıların daha fazla gelir elde edebilmesini sağlama, köy koşullarındaki üretim ortamlarının iyileştirilmesi ve tanıtıma ağırlık verilmesidir. Kültürel hedefler; yöreye özgü hammadde ve desen kullanımının sürekliliğinin sağlanması, eğitim-yayım hizmetlerine başlanması, dokumacılığın gençler için cazip hale getirilmesi, kütüphaneler açılması ve yeni nesil için kurslar düzenlenmesidir. Sosyal hedefler; kapalı toplum ilişkileri nedeniyle bireyler üzerinde var olan sosyal baskının azaltılması, sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, kadının iş yaşamında hak ettiği yeri alması ve ortak hareket etme bilincinin yaygınlaştırılmasıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim. (1999). Fethiye ve Yöresi El Sanatları, Fethiye Halk Eğitim Müdürlüğü Raporu, Fethiye.
- Çelik, Ü. (2004). Fethiye’de Eldirekli Göçebe Yörükler ve Eldirek Kilimleri. Ak Yayınları. İzmir, ss:137
- Etikan, S. (2002). Muğla İlinde El Dokuması Halıcılık Ve Üretilen Halıların Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi (Basılmamış), ss:5.
- Deniz, B. (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 215. Ankara, ss:123.
- Etikan, S. (2005). Seydiler Kilimlerinin Motifleri ve Anlattıkları *Motif*, Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Dergisi, Sayı: 43, ss:5
- Gülçubuk, B., Ölmez, F. N. (1998). El Dokuması Kilimcilik ve Halıcılık Faaliyetlerinin Kadın İstihdamına, Boş Zamanların Değerlendirilmesine ve Kırsal Kalkınmaya Katkıları (Aksaray İli-Taşpınar Kasabası ve Afyon İli-Bayat Kasabası Örneği). Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu. Proje Kodu:98-11-06-001.
- İlgaz, F. (1988). Uşak İli Eşme İlçesinde Üretilen Kilimlerin Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Ankara Üniversitesi. Ankara
- Merçil, Erdoğan. (1985). Müslüman Türk Devletleri Tarihi. İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3316. Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 3211. İstanbul, ss:392
- Ölmez, F. N. (2005). Bayat İlçesinde Kilimcilik ve Üretilen Kilimlerin Bazı Teknolojik Özellikleri. Milli Folklor Uluslararası Halkbilim Dergisi. Cilt:9, Yıl:17, Sayı:66, Yaz, ss:90-104.
- Sanıbelli, E. (1994). Günümüz Türk Halılarının Yozlaşma Nedenleri, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri., Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss:383-390
- Uykucu, E. (1983). İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi. Gümüş Basımevi. İstanbul, ss:243
- Yazıcıoğlu, Y. (1983). Türkiye’de El Dokuması Halı Üretim Sistemleri Ve Bu Sistemlerin Birbirine Olan Üstünlükleri. Türk Halıcılık Sempozyumu Bildirileri. Demirci.
- Yazıcıoğlu, Y., Söylemezoğlu, F. (1995). Kilim Dokuma Teknikleri ve Eşme Kilimlerinin Bu Tekniklere Uygunlukları. I. Uluslararası Eşme Kilim Festivali. Türkiye Kilimciliğinin Üretim ve Pazarlama Sorunları Sempozyumu Bildirileri. Turizm Geliştirme Vakfı Yayını, ss:127-137.

Fotoğraflar: Filiz Nurhan ÖLMEZ, Sema ETİKAN.

Şekil 1: a. Atlıdere ve b. Eldirek yaylasında dokuyucular

Şekil 2: a. Çamköy’de Dokuyucu kadın, gelini ve oğlu, b. Esenköy’de dokuyucu kadının eşi

Şekil 3: a. Esenköy ve b. Kayadibi'nde dokuyucular

Şekil 4: a. Atlıdere'de, b. Fethiye Merkez'de dokuyucu kadınlar

Şekil 5: Eldirek Köyünde bir kilim tezgahı

Şekil 6: Dokumada kullanılan tarak

Şekil 7: a. Atlıdere’de ve b. Fethiye Merkez’de motif dokuyan kadınlar

Şekil 8: a. Alara kilim, b. Deli zili

Şekil 8: c. Fardalı-çengelli kilim, d. Seydiler kilimi